

Олег ЧАБАЛА

БОЛОНСЬКИЙ ПРОЦЕС ЯК ОДНА З ПРОВІДНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

У статті досліджується Болонський процес як один із вимірів глобалізації освіти й роль у ньому України. Процес характеризується як одна з найважливіших тенденцій глобалізації в освіті, як ера уніфікації й плюралізації. Розглядається конструкт «Європа знань» з погляду розвитку нових пріоритетів в освіті в глобальну еру.

Сьогодні відбувається поступ європейської спільноти на шляху до всебічного розвитку, універсалізації, уніфікації та гармонізації освіти й освітніх технологій у зв'язку з викликами епохи глобалізації. Зміст цього процесу полягає в істотних змінах в освіті й освітніх технологіях; різноманітності шляхів становлення фахової кар'єри з очевидною необхідністю навчання й підготовки протягом усього життя. На нашу думку, концепція «Відкритого простору європейської освіти» відкриває європейським державам нові можливості брати активну участь у процесі інтенсивного піднесення ролі європейського континенту в сучасному світі через покращення й модифікацію освіти для всіх громадян. Тут національні особливості та спільні інтереси можуть взаємодіяти й посилювати один одного для вигод європейської спільноти, її студентів і суспільств у цілому [1, 23–24]. У даному ракурсі «важливість освіти й освітнього співробітництва в розвитку й зміцненні стійких, мирних і демократичних суспільств є універсальною й підтверджується як першорядна» [2, 25].

Конструкт «Європа знань» (Europe of knowledge) – це «невід'ємна складова зміцнення й інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом з усвідомленням спільних цінностей і належності до єдиної соціальної та культурної сфери» [3, 34]. У цьому плані можна говорити про створення уніфікованої системи освітніх стандартів приведення національного законодавства у сфері освіти до європейських норм; розширення доступу до освіти; створення системи навчання протягом усього життя; підвищення академічної мобільності студентів і їхньої мобільності на ринку праці; зближення національних освітніх програм і систем.

Стратегія заохочення співробітництва в галузі освіти між Європейським співтовариством та Україною закріплена в двох основних документах, які наразі регламентують дані відносини, – «Угода про партнерство та співробітництво» від 14 листопада 1994 року та «План дій Україна – ЄС» від 21 лютого 2005 року [4]. У цих документах закріплені зобов'язання сторін та передбачені конкретні заходи, серед яких у контексті Болонського процесу, започаткованого європейською освітньою спільнотою ще в кінці минулого століття, ключовими можна вважати такі:

- започаткування діалогу між Україною та ЄС у сфері освіти та навчання в межах більш широких відносин політичного характеру;
- удосконалення системи вищої освіти та системи підготовки в Україні згідно із сучасними вимогами, включаючи систему сертифікації вищих навчальних закладів і дипломів про вищу освіту;
- збільшення можливостей обміну для українців шляхом участі в різних програмах ЄС;
- сприяння навчанню в галузі європейських досліджень у відповідних закладах з обов'язковим розширенням можливостей обміну студентами, викладачами та науковцями.

З боку ЄС були започатковані такі програми, як «Темпус», «Еразмус Мундус», «Молодь» та інші. Головною метою реалізації такого типу програм є розвиток особистісного потенціалу людини як одного з основних базових компонентів цінностей проголошених ЄС. Попри те, що кожна з існуючих освітніх програм та ініціатив має свої специфічні особливості, між ними існує багато спільного. Той факт, що ЄС фінансує багато програм, акцій та ініціатив у сфері підтримки науки, освіти й навчання, має особливе значення для «інтеграції знизу» як необхідної умови подальшої повноправної інтеграції України до ЄС, у тому числі й до його освітнього простору. Даний процес може відбутися набагато швидше, аніж повноправна політична й економічна інтеграція. Концептуальні засади «Європи знань» у межах не тільки ЄС уже закладені, тому залишається рухатися в даному напрямку.

Розвиток освіти та освітніх технологій відбувається у форматі Болонського процесу, основи якого почали закладатися в Європі вже після Другої світової війни завдяки таким документам: «Європейська конвенція про еквівалентність дипломів» (1953 р.) і Протокол до неї (1964 р.), «Європейська конвенція про еквівалентність періодів університетської освіти» (1956 р.), «Європейська конвенція про академічне визнання університетських кваліфікацій» (1959 р.), «Конвенція про визнання навчальних курсів, дипломів про вищу освіту і вчених ступенів у державах Європейського регіону» (1979 р.), «Європейська конвенція про загальну рівнозначність термінів університетської освіти» (1990 р.) і Конвенція про визнання кваліфікацій (1997 р.), яка стосується вищої освіти в Європейському регіоні.

Відповідно до «Великої хартії університетів» (*Magna Charta Universitatum*) розпочався процес розробки теоретичних і практичних підвалин «Європи знань». Як свідчить «Болонська спільна заява європейських міністрів освіти»,

Хартія заклала фундаментальні принципи Болонського процесу на шляху до етапу, коли вищі навчальні заклади почали б відігравати провідну роль у побудові «Простору європейської вищої освіти». Згідно з тією ж Спільною Заявою, цей процес має неабияке значення, оскільки незалежність і автономія університетів дають впевненість у тому, що системи вищої освіти й наукових досліджень будуть невпинно адаптуватися до нових потреб, до запитів суспільства і необхідності розвитку наукових знань.

Однак досягнення більшої сумісності та адаптивності систем вищої освіти потребує безупинного розвитку для того, щоб бути завершеним через курс на виконання конкретних заходів. Ідея «Європи знань» є «невід'ємною складовою зміцнення й інтелектуального збагачення європейських громадян, оскільки саме така Європа спроможна надати їм необхідні знання для протистояння викликам нового тисячоліття разом з усвідомленням спільних цінностей і належності до єдиної соціальної та культурної сфери» [5, 34]. Крім того, у Спільній Заяві зазначається необхідність збільшення конкурентоспроможності європейської системи вищої освіти. Як наголошується в документі: «Життєздатність й ефективність будь-якої цивілізації зумовлені приналежністю, яку її культура має для інших країн. Тож необхідно мати впевненість, що європейська система вищої освіти набуває всесвітнього рівня притягання, який відповідає нашим екстраординарним культурним і науковим традиціям» [6, 26]. У Спільній Заяві проголошується підтримка загальних принципів Сорбонської декларації й приймаються зобов'язання координувати спільну політику щодо даного питання для досягнення в найближчій перспективі першорядних цілей створення Європейського простору вищої освіти в усьому світі, а саме:

1. Прийняття системи легко зрозумілих і сумісних ступенів;
2. Прийняття системи, що заснована на двох основних циклах: доступне-вому та післяступеневому;
3. Впровадження системи кредитів за типом ECTS – європейської системи перезарахування залікових одиниць трудомісткості;
4. Сприяння мобільності шляхом подолання перешкод до ефективного здійснення вільного пересування, для цього:
  - студентам забезпечується доступ до можливості отримання освіти й практичної підготовки, а також до супутніх послуг;
  - викладачам, дослідникам й адміністративному персоналу забезпечується визнання й зарахування часу, витраченого на проведення досліджень, викладання та стажування в європейському регіоні без порушення їхніх прав, встановлених законом;
5. Сприяння європейському співробітництву в забезпеченні якості освіти для розробки сумірних критеріїв та методологій;
6. Сприяння впровадженню необхідних європейських поглядів у вищій освіті, особливо щодо розвитку навчальних планів, міжінституційного співробітництва, схем мобільності, спільних програм навчання, практичної підготовки й впровадження наукових досліджень.

Саме цей документ був підписаний 29 міністрами освіти від імені своїх урядів і саме він узгодив спільні вимоги, критерії й стандарти національних систем вищої освіти. Було домовлено про створення єдиного освітнього й наукового простору до 2010 року [8, 6]. Крім того, вищезгадані першорядні цілі фактично стали шістьма підвалинами Болонського процесу.

Наступним елементом, або надбудовою Болонського процесу, стала зустріч представників більш ніж 300 європейських вищих навчальних закладів і їх основних представницьких організацій у м. Саламанка 29–30 березня 2001 року. Метою зібрання була підготовка пропозицій до зустрічі в Празі міністрів вищої освіти, які брали участь у Болонському процесі. На зустрічі було прийнято Конвенцію вищих навчальних закладів під назвою «Формування Європейського простору вищої освіти», у якій проголошувались основні цілі, принципи й пріоритети. Крім того, вищі навчальні заклади звернулися до урядів із проханням полегшувати й заохочувати зміни, забезпечувати рамки для координації й керівництва зближенням з урахуванням національних і європейських особливостей. Вони підтвердили свою здатність і готовність ініціювати та підтримувати прогрес у спільних спробах [9, 42]:

- знайти нове визначення вищої освіти й наукових досліджень для всієї Європи;
- реформувати й осучаснити програми й вищу освіту в цілому;
- покращувати й формувати вищу освіту на основі збільшення наукових досліджень;
- створювати взаємоприйнятні механізми для оцінки, гарантії й підтвердження якості;
- покладатися на загальні терміни європейського освітнього виміру й забезпечувати сумісність різних інститутів, програм і ступенів;
- сприяти мобільності студентів, персоналу й можливості працевлаштування випускників у Європі;
- підтримувати зусилля з модернізації університетів у країнах, де існують великі проблеми входження в Простір європейської вищої освіти;
- проводити зміни, будучи відкритими, привабливими й конкурентоспроможними в Європі та у світі;
- продовжувати вважати, що вища освіта є в першу чергу відповідальністю перед суспільством.

Логічним продовженням вже згаданої зустрічі в Саламанці стала зустріч представників 33 країн Європи в чеській столиці 19 травня 2001 року. Саме тут було підписано Празьке комюніке «До зони європейської вищої освіти», де було проголошено підтвердження підтримки принципів Болонської декларації й зобов'язань щодо створення Простору європейської вищої освіти. Міністри знову підтвердили необхідність «продовження зусиль із підтримки мобільності для того, аби дозволити студентам, викладачам, дослідникам і апарату керування скористатися позитивами Простору європейської вищої освіти, що включає демократичні цінності, розмаїття систем вищої освіти, різноманітність культур і мов» [10]. Було взято до уваги Конвенцію європейських

вищих навчальних закладів, прийняту в Саламанці, і рекомендації Конвенції європейських студентів тощо.

Міністри визначили потребу у співпраці щодо подолання труднощів, пов'язаних із транснаціональною освітою, а також у забезпеченні післядипломного навчання. Вони підтвердили думку, що вища освіта «...є і залишається громадянським обов'язком» [11, 46]. Міністри звернули увагу на такі позиції:

1. Навчання протягом усього життя. Невід'ємний елемент Європейського простору вищої освіти для подолання проблеми неконкурентоспроможності, застосування нових технологій та поліпшення єдності суспільства тощо.
2. Вищі навчальні заклади й студенти. Доцільне їх залучення як компетентних, активних і конструктивних партнерів до участі й впливу на організацію і зміст вищої освіти. Важливо брати до уваги соціальний аспект Болонського процесу.
3. Поліпшення привабливості Європейського простору вищої освіти для студентів як європейських так і інших країн. У цьому контексті було закликано до ще більшої співпраці між європейськими країнами на шляху подолання можливих труднощів і перспектив транснаціональної освіти.

19 травня 2005 року в норвезькому місті Берген на Конференції міністрів країн Європи Україна приєдналася до Болонського процесу, зобов'язавшись внести відповідні зміни в національну систему освіти та приєднатися до роботи над визначенням пріоритетів у процесі створення єдиного європейського простору вищої освіти до 2010 року.

Таким чином, Болонський процес — це багатогранний напрямок поступу європейської спільноти на шляху до всебічного розвитку, уніфікації та гармонізації освіти та освітніх технологій, який не передбачає створення повністю ідентичних систем освіти в різних країнах. Він призначений лише для зміцнення взаємозв'язків та покращення взаєморозуміння між різними освітніми системами.

Означений процес характеризується сукупністю кроків європейської спільноти на шляху створення спільного Простору європейської вищої освіти до 2010 року. На сьогодні 45 європейських країн, включно з Україною, є його учасниками.

Слід зазначити, що ще в 1973 року Д. Белл наголошував на підвищенні ролі університетів (або якоїсь іншої форми інституту знань) як джерела інновацій та знань. Українська держава не може залишатися осторонь процесів глобалізації світової системи. Це зумовлено кількома причинами:

- феномен інформаційної революції, пов'язаний із трансформацією світоглядної парадигми, яка докорінно змінює уявлення людини про себе, свої можливості, перспективи, роль та місце в загальному історичному процесі. У зв'язку з цим підвищуються вимоги до інтелектуального розвитку пересічного громадянина, інтенсифікації інформаційних процесів тощо;
- у всьому світі зростає роль освіти як «духовного виробництва». Акцентування уваги з боку держави на розвиток освіти стає передумовою входження країни в розряд найрозвинутіших держав;

- у зв'язку з «інформаційним вибухом» інформація й знання перетворюються на стратегічний ресурс виробництва. Розробка, володіння й розпорядження ними забезпечує країні ключові позиції у світі;
- різкий стрибок у розвитку засобів комунікації та обробки інформації (створення комп'ютерів, комп'ютерних мереж, факсимільного зв'язку тощо) підвищує вимоги до освіти й освітян.

Досвід європейських держав може мати суттєве значення для української освіти, однак не слід обмежуватися лише їхніми доробками, адже багатofункціональність (універсальність) та різноманітність сучасної системи знань у даному контексті, а також осягнення нових методів дослідження, можуть бути ефективними для синтезу знань та підходів для «освітнього прориву», якого потребує українська освітня система. Освіта, яка б відповідала всім викликам глобалізації, — мобільна, досконала та динамічна; не обмежена певними догмами, що заважають цілісно й адекватно сприймати світ ХХІ століття, — це та мета, на яку має орієнтуватися Україна.

Література:

1. Спільна декларація про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти // Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна — Болонья — Саламанка — Прага — Берлін) / Упорядники: Степко М. Ф., Боллобаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І. — Тернопіль: Видавництво «Економічна думка» ТАНУ, 2003. — 60 с.
2. Спільна заява (декларація) європейських міністрів освіти. Болонья, Італія, 19 червня 1999 року // Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна — Болонья — Саламанка — Прага — Берлін) / Упорядники: Степко М. Ф., Боллобаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І. — Тернопіль: Видавництво «Економічна думка» ТАНУ, 2003. — 60 с.
3. Спільна декларація міністрів освіти Європи. Болонья, Італія, 19 червня 1999 року // Болонський процес: Документи / Укладачі: Тимошенко З. І., Гапон А. М., Палеха Ю. І. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — 169 с.
4. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ. <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/5743.htm>
5. Спільна декларація міністрів освіти Європи. Болонья, Італія, 19 червня 1999 року // Болонський процес: Документи / Укладачі: Тимошенко З. І., Гапон А. М., Палеха Ю. І. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — 169 с.
6. Спільна заява (декларація) європейських міністрів освіти., Болонья, 19 червня 1999 року // Болонський процес у фактах і документах (Сорбонна — Болонья — Саламанка — Прага — Берлін) / Упорядники: Степко М. Ф., Боллобаш Я. Я., Шинкарук В. Д., Грубінко В. В., Бабин І. І. — Тернопіль: Видавництво «Економічна думка» ТАНУ, 2003. — 60 с.
7. Спільна декларація міністрів освіти Європи. Болонья, Італія 19 червня 1999 року // Болонський процес: Документи / Укладачі: Тимошенко З. І., Гапон А. М., Палеха Ю. І. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. — 169 с.
8. Журавський В. С. Глобальні проблеми розвитку освіти та особливості їх прояву в Україні // Проблеми модернізації освіти України в контексті Болонського процесу:

- Матеріали I Всеукраїнської наук.-практ. конф., Київ, 20–21 лютого 2004 р. / Редкол.: Тимошенко І. І. (голова) та ін. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 197 с.
9. Конвенція вищих навчальних закладів «Формування Європейського простору вищої освіти». Саламанка, березень 2001 року // Болонський процес: Документи / Укладачі: Тимошенко З. І., Гапон А. М., Палеха Ю. І. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 169 с.
  10. Комюніке зустрічі європейських міністрів, відповідальних за вищу освіту «На шляху до європейського простору вищої освіти». Прага, 19 травня 2001 року // Болонський процес: Документи / Укладачі: Тимошенко З. І., Гапон А. М., Палеха Ю. І. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 169 с.
  11. Конференція міністрів вищої освіти Європи «На шляху до європейського простору вищої освіти». Прага, травень 2001 року // Болонський процес: Документи / Укладачі: Тимошенко З. І., Гапон А. М., Палеха Ю. І. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2004. – 169 с.
  12. Освітній портал з виповалдження Болонського процесу. <http://www.osvita.org.ua/bologna/vprov/?PHPSESSID=5b94667bdbe0e8c6159aab9fd82b9905>
  13. Global Perspectives for Educators by Carlos F. Diaz, Byron G. Massialas, John A. Xanthopoulos. – Publishers Allyn and Bacon. – 1998. – 224 p. (p. 3–4)
  14. Програма дій щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України: Наказ Міністерства освіти і науки України, № 49, 23.01.2004 р. // Освіта. – 2004, 11–18 лютого.
  15. Андрущенко В. П. Вища освіта в контексті глобалізації // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності / Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2002. – Вип. 9. – С. 3–12.
  16. Андрущенко В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) // Вища освіта України. – 2001. – № 1. – С. 11–17.
  17. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 5–15
  18. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики / За ред. В. Андрущенка. – К.: К.І.С., 2003. – 296 с.
  19. Журавський В. С. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К.: Ін Юре, 2003. – 416 с.
  20. Журавський В. С., Згуровський М. З., Болонський процес: головні принципи входження в Європейський простір вищої освіти. – К.: Політехніка КТУУ, 2003. – 195 с.
  21. Кремень В. Г. Освіта й наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). – К.: Знання України, 2003. – 186 с.
  22. Корсак К., Поберезька Г. Світ і тіні «Болонського процесу» // Науковий світ. – 2003. – № 12. – С. 8–9

Олег Чабала. Болонский процесс как одна из основных тенденций глобализации современного образования

В статье исследуется Болонский процесс как одно из измерений глобализации образования и роль в нем Украины. Процесс характеризуется как одна из самых важных тенденций глобализации в образовании, как эра унификации и плюрализации. В работе рассматривается *конструкт «Европа знаний»* с точки зрения развития новых приоритетов в образовании в глобальную эру.

Oleg Chabala. Bologna Process as One of the Main Tendencies of the Modern Education's Globalization

The article considers Bologna process as one of the dimensions of globalization in education and the role of Ukraine in it. The process is characterized as one of the most important tendencies of globalization in education, as an era of unification and pluralization. The paper discusses the concept «Europe of knowledge» from the point of view of new priorities in education in a global era.